

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ В КОНЦЕПТІ ІДЕОЛОГІЧНОЇ ТА ДУХОВНО-ЦІННІСНОЇ СКЛАДОВОЇ

A NECESSITY OF DEVELOPMENT OF ANTI-CORRUPTION CRIMINOLOGY IN THE CONCEPT OF IDEOLOGICAL AND SPIRITUAL-VALUE COMPONENT

Кріцак І.В., к. ю. н.,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування

Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті розглядаються актуальні питання антикорупційної політики держави. Корумпована за свою природою влада є найважливішим каталізатором відповідного спротиву антикорупційних процесів. Системність поширення корупції, коли вступають у силу не законодавчо визначені гілки влади, підриває загальну повагу до Закону, робить лише видимість такої боротьби, а заручником ситуації, як завжди залишається народ, який продовжує знаходитись за межею бідності. Дефіцит авторитету моральності, відсутність ефективного політичного механізму, усвідомлення відповідальності перед попередніми, нинішніми та майбутніми поколіннями, державою загалом, свідчить про загальну катастрофічність ситуації. За відсутності належної загальнодержавної та загальносвітової правової політики у даній сфері, політичної волі чиновницького апарату, «поживна база» для підтримання корупції буде зберігатися.

Моральне зубожіння чиновницького апарату є індикатором руйнації суспільних відносин. Представлення ж дієвого методологічного інструментарію в означеному аспекті, створення відповідних моніторингових груп протидії корупції, активне залучення громадськості, розроблення нових, актуальних напрямів відповідної профілактики та боротьби, загальне ефективне управління процесами корупції є надзвичайно важливим у виведенні держави на якісно нові щаблі правого та соціального розвитку. Одним із засобів боротьби є, в тому числі, й ідеологічна пропаганда та релігійно-духовний вплив, щоб своєрідним чином закликати до голосу совісті в людині. Справді, корупція в Україні стала «національною бідною», справою і традицією, адже нові антикорупційні механізми не працюють належним чином. Міжнародні механізми у сукупності з національними повинні дати результат, щоб у будь-який час компенсувати усе награване в державний бюджет, а чиновника у такому разі повернути у країну-батьківщину для відбування покарання.

Ключові слова: антикорупційні механізми, ідеологічна пропаганда, релігійно-духовний вплив, каральний та гуманістичний підхід, попередження, подолання корупції.

The article considers topical issues of the anti-corruption policy of the state. Corrupt authorities are by nature the most important catalyst for an appropriate resistance to anti-corruption processes. The systemic spread of corruption, when not legally defined branches of government come into force, undermines the general respect for the Law, makes such a struggle only visible, and the hostage of the situation, as always, is the people who continue to live below the poverty line. The lack of moral authority, the lack of an effective political mechanism, the awareness of responsibility to previous, present, and future generations, and the state as a whole, indicate the general catastrophic situation. In the absence of a proper national and global legal policy in this area, the political will of the bureaucracy, the «nutrient base» for maintaining corruption will be maintained.

The moral impoverishment of the bureaucracy is an indicator of the destruction of social relations. Presentation of effective methodological tools in this aspect, creation of appropriate monitoring groups to combat corruption, active public involvement, development of new, relevant areas of prevention and fight, and overall effective management of corruption is extremely important in bringing the state to a qualitatively new level of legal and social development. One of the means of struggle is, among other things, ideological propaganda and religiously-spiritual influence, to somehow call for the voice of conscience in a man. Indeed, corruption in Ukraine has become a «national disaster», a matter of tradition, as new anti-corruption mechanisms do not work properly. International mechanisms, together with national ones, must give a result so that to compensate everything that has been robbed back to state budget, as well as return the officials to their home country to serve a sentence.

Key words: anti-corruption mechanisms, ideological propaganda, religious and spiritual influence, punitive and humanistic approach, prevention, overcoming corruption.

*«Если ты украл булку хлеба, пойдешь в тюрьму,
а если железную дорогу, станешь сенатором».*

Марк Твен

*Прийшов той час, коли політики можуть бути беззаперечно віддані анафемі,
якщо не змінити в державі ситуацію з корупцією. Економіка України покликана стати ефективною,
зробивши рушійний поштовх таких країн, як Японія, Сингапур, США, країни Європи.
Окреслені процеси передбачають ефективність здійснення державного регулювання.
Дрібний і середній бізнес покликаний звільнитися з ярма бюрократизму і по-новому задихати
могутньою силою, як це відбувається у багатьох державах.*

Якщо ми віримо у те, що висловлюємо, і дотримуємось сказаного, воно має силу переконання.

Актуальність розроблення наукової проблеми. Покровительство корупції, питання її профілактики та боротьби в умовах морально-духовного зубожіння населення суттєво зростає. На цій основі відбувається постійна деградація суспільства, через відсутність фундаментальних основ функціонування соціуму, коли стара ідеологічна система відкинута, а нові ідейні програми за 30-річчя незалежності так і не вироблені. У вищих колах державної влади точиться запекла боротьба політичних кластерів, представлених сферами впливу бізнесу, різно-

манітними криміногенними чинниками, що спричиняє суперечки всередині відповідних політичних інститутів та створює загальний соціальний хаос. І це закономірно, адже йдеться про доступ до «кормушки» – влади, ресурсів, державної власності. Формування ефективної моделі протидії та боротьби з корупцією є необхідністю як політичного режиму, так і наукової спільноти та громадськості. За таких умов, потребує свого відповідного формування антикорупційна кримінологія як одна із теорій і новий, перспективний напрям розвитку кримінологічної науки,

що є найбільш актуальним в нинішніх умовах, а відповідні напрацювання у її розробленні неодмінно будуть корисними для суспільства, держави, кожної людини зокрема.

Лобізм у покровительстві корупції. Організованість представників злочинного світу, яка активно залучає до своєї орбіти корумповане чиновництво – одна з найсерйозніших кримінальних загроз сучасності. Перспектива тотальної криміналізації ключових сфер суспільної життєдіяльності реальна [1, с. 138]. І. Брянцев, Л. Баранова справедливо відзначають про лобізм в органах державної влади та різного роду громадських структурах щодо поширення корупції. Так, демократична політична система формувалася в епоху кримінальної приватизації, в умовах духовної кризи, соціальної та економічної деградації суспільства, відсутності основ громадянського суспільства. Лобізм як неформальний політичний інститут завжди мав кримінально-корупційний відтінок. На вищих щаблях державної влади постійно точиться запекла боротьба, головним чином у середині політичних інститутів, за доступ до ресурсів, поділ державної власності. Саме в цей час формується модель неформального інституту лобізму, що став чинником корумпованості політичного процесу. Поступово склалися окремі характерні риси функціонування політичної системи, які й визначають характер моделі лобізму. Загалом, лобізм був породженням нової, корумпованої за своєю природою, політичної системи і стає найважливішим фактором системної корупції політичного процесу держави, що виявлялося у: порушеннях принципу поділу влади (відсутності поваги до закону); вибірковому принципі підходу до боротьби з корупцією (спостерігається видимість боротьби з корупцією, коли протидія ведеться з низовою корупцією, з людьми, які з вини держави живуть за межею бідності); дефіциті моральності влади та суспільства і відсутності у політичного класу історичної відповідальності перед країною; незалежного інституту суду тощо. Ці та багато інших факторів за відсутності загальнодержавного закону про регулювання лобістської діяльності створюють поживну базу для підтримання корупції ресурсами груп тиску заможних громадян. Корупцію не можна пояснити лише моральним падінням, нечесністю окремих представників влади, їх індивідуальною поведінкою. Вона є індикатором багатьох суспільних відносин, одним з проявів зв'язку між формальними та неформальними елементами системи та являє собою дієвий методологічний інструмент під час проведення моніторингових досліджень. У зв'язку з цим особливою актуальністю набувають наукові дослідження в аспекті вироблення адекватних управлінських рішень з питань її профілактики та боротьби [2, с. 14].

Здавня відомо, що там, де є матеріальні цінності, існує спокуса їхнього привласнення. Гроші мають властивість прилипати до рук. Звідси, необхідні високоефективні державні механізми боротьби з корупцією. Нажаль, корумповані чиновники в Україні почуваються безкарно. Створено велику кількість антикорупційних органів, однак ефекту від них небагато. У КНР свого часу розпочалася потужна кампанія з «полювання на лис», коли посилювалися дії у гонитві за корупціонерами, чи взагалі особи, винні у корупційних злочинах, засуджуються до вищої міри покарання – страти. Якщо йти шляхом гуманної практики, тоді у кращому випадку вони мають відсторонюватись від зайняття державних посад назавжди (заборона обіймати державні посади довічно, або залежно від ступеня тяжкості правопорушення чи злочину). Оскільки чиновницький корупційний апарат найчастіше не може позбутися своїх тепличних умов, звідси, як мінімум, на них чекають місця позбавлення волі. Там буде можливість роздумати над скоєним, зайнятись творчістю, зрештою, покаяться і понести необхідне покарання. Казнокрадство є загальною загрозою зuboжіння населення, тому так важливою є його протидія на рівнях державної та суспільної ієрархії.

Прикладом можуть бути недавні заворушення у республіці Казахстан: прості люди живуть у злиднях, а вищий чиновницький апарат процвітає. Україна тут далеко не відійшла, адже багато людей проживають за межею бідності. Насправді ж, виникають серйозні загрози, пов'язані з руйнуванням внутрішньодержавного устрою зсередини. Якщо не протидіяти цим процесам, існує реальна загроза втратити державу. На жаль, слабкі, часто неефективні інституційні механізми є наслідком провалу реформ. Непокаране зло у середовищі чиновницького апарату усіх рівнів суттєво ослаблює країну.

Пропозиції щодо подолання корупції в Україні та світі. За результатами 2021 року досить «чистими» у відношенні до корупції країнами, що сформували на державному рівні антикорупційну стратегію, є Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Сінгапур, Швеція, Норвегія, Швейцарія, Нідерланди, Люксембург, Німеччина, Великобританія, Гонконг, Австрія, Канада, Естонія, Ірландія, Ісландія, Австралія, Бельгія, Японія [3]. Це лише перша двадцятка країн. Україна ж знаходиться на 122 місці. Характерно, що з кожним роком вказаний індекс лише збільшується (для порівняння у 2020 вона була на 117 місці).

Особливості організації антикорупційної діяльності у вищевказаних країнах зводяться до наступного: – корупція усвідомлюється урядами цих країн як серйозна проблема національної безпеки; – корупція розглядається як зовнішня та внутрішня загроза; – зусилля щодо обмеження корупції в цих країнах масштабні та, як правило, інституціоналізовані [4, с. 73–74]. Наприклад, система боротьби з корупцією в Нідерландах включає, зокрема, такі ключові процедурні та інституційні заходи: – систему моніторингу можливих точок виникнення корупційних дій у державних та громадських організаціях і суворий контролю за діяльністю осіб, які перебувають у цих точках; – систему підбору осіб на посади, небезпечні з погляду корупції; – систему покарань за корупційні дії, при цьому основним заходом є заборона працювати у державних організаціях та втрата всіх соціальних пільг, які надає державна служба; – систему заохочень позитивних дій посадових осіб, спрямовану на те, щоб чиновнику і в матеріальному плані, і в моральному було вигідно вести себе чесно та ефективно; – систему державної безпеки боротьби з корупцією на кшталт спеціальної поліції, яка має значні повноваження у разі виявлення фактів корупції [4, с. 73–74; 5, с. 123–124].

Transparency International Ukraine надала 5 рекомендацій, які б могли покращити показники України в CPI: – підвищити ефективність систем запобігання політичної корупції; – запровадити відкритий та підзвітний процес приватизації державного майна; – сформувати незалежну та професійну судову владу; – забезпечити незалежність та спроможність органів антикорупційної сфери; – позбавити Службу безпеки України повноважень у сфері протидії економічним корупційним злочинам (*серед виконаних лише перші два*).

Задля зниження рівня корупції та збільшення довіри з боку громадян та бізнесу до влади у 2021 році пропонується впровадження низки змін:

1) *запровадити прозоре та підзвітне управління публічними активами та гарантувати подальший розвиток сфери закупівель:* – розблокувати та підготувати об'єкти до приватизації. Зокрема, внести зміни до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», а саме скасувати норму, що забороняє проводити аукціони з продажу об'єктів на період дії карантинних обмежень; – розкрити інформацію про об'єкти державної власності. Розробити новий Реєстр об'єктів державної власності як доступний та зручний інструмент для візуалізації та пошуку об'єктів. Змінити законодавчу базу у сфері управління об'єктами державної власності; – вдо-

сконалити сфери закупівель відповідно до взятих міжнародних зобов'язань. Мінімізувати ризики ухвалення законопроектів, які суперечать Закону України «Про публічні закупівлі» та/або розширюють перелік винятків з-під дії вказаного закону. Забезпечити ефективний контроль та моніторинг закупівель Держаудитслужбою;

2) *забезпечити незалежність та спроможність антикорупційної інфраструктури*: – провести прозори та політично неупереджені конкурсні відбори керівників антикорупційних інституцій. Так, САП і АРМА не мали очільників досить тривалий час, що значно обмежує їхню ефективність. І приблизно через рік має розпочатися новий конкурс на посаду директора НАБУ, проте положення законодавства, які унормовують цей процес, були частково визнані КСУ неконституційними; – забезпечити дієву систему стримувань і противаг для незалежності антикорупційної інфраструктури від адміністративного та політичного тиску. За останній рік було подано ряд законопроектів, що суперечать закріпленому в Конституції принципу розподілу гілок влади. Генеральний прокурор та Офіс Президента неодноразово ставили своїми діями під сумнів незалежність антикорупційних інституцій; – законодавчо забезпечити антикорупційні органи необхідними інструментами для повноцінного здійснення своїх функцій. Запровадити збалансовану кримінальну відповідальність за брехню в деклараціях та умисне неподання декларації, що передбачала б санкцію у вигляді позбавлення волі;

3) *сформувати професійну та незалежну судову владу*: – обрати добросесний склад Вищої ради правосуддя за участі міжнародної спільноти та громадських експертів. Це є вимогою МВФ, рекомендацією Венеціанської комісії та громадськості. Необхідно також оновити склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів, враховуючи найкращі практики проведення конкурсних процедур; – ліквідувати Окружний адміністративний суд Києва, відомий багатьма одіозними рішеннями, які складно назвати законними. Його діяльність немає нічого спільного зі здійсненням неупередженого і справедливого правосуддя. Окремі категорії справ, підсудні цьому суду, мають бути передані до Верховного Суду або новоствореному адміністративному суду для розгляду справ національного рівня; – ініціювати новий комплексний законопроект з урахуванням усіх рекомендацій від Венеціанської комісії щодо реформи Конституційного Суду та розглянути його найближчим часом. Наприклад, необхідно вдосконалити систему відбору суддів та забезпечити проведення добросесного і відкритого конкурсу. Наразі жоден із законопроектів не вирішує комплексно чинну проблему та не враховує повноцінно рекомендацій комісії [6].

Щодо шляхів попередження та боротьби з корупцією на загальнодержавному та регіональному рівнях. Існує поширена думка, що корупцію можна перемогти за допомогою сильної держави, диктатури, репресії. Проте китайський досвід, де показові розстріли чиновників, що прокралися, давно стали «справою звичайною», підтверджує протилежне. Репресивні заходи, при зовнішній ефективності, навряд чи дадуть бажаний результат – хабарників якщо і зменшиться, то не багато, а суми хабарів автоматично злетять до неба як плата за підвищений ризик. Крім того, репресивні заходи можуть призвести до різкого посилення однієї з «корпоративних чиновництва» – правоохоронних органів, які отримують монополієне право вирішувати, кого «стратити, а кого милувати». Демократичний режим хоч і не гарантує свободу від корупції, але забезпечує більше можливостей для боротьби з нею: свобода слова дозволяє пресі контролювати державних чиновників; громадянське суспільство здатне підвищити ефективність діяльності незалежних комісій щодо боротьби з корупцією [4, с. 74; 7, с. 67]. В якості ефективних багаторівневих інструмен-

тів та механізмів протидії корупції на регіональному рівні пропонується використання наступних заходів: – розробка та реалізація взаємопов'язаної та узгодженої системи цільових (регіональних, галузевих, муніципальних) антикорупційних програм у регіоні; – правове регулювання, організація та проведення антикорупційних (державних, незалежних, громадських) експертиз нормативних правових актів та їх проектів; – правове регулювання, організація та проведення регіонального антикорупційного моніторингу та облік його результатів у здійсненні та коригуванні регіональної антикорупційної політики; – організація та здійснення системи антикорупційної освіти (або виховання), інтеграція такої освіти до освітніх стандартів та освітніх установ для різних категорій осіб; – організація та проведення постійної цілеспрямованої антикорупційної пропаганди у засобах масової комунікації; – залучення громадських організацій та інших інститутів громадянського суспільства в реалізації антикорупційної політики та державна підтримка таких організацій та інститутів; – забезпечення постійного дієвого державного (парламентського, президентського, відомчого, міжвідомчого) муніципального та громадського контролю за перебігом та реалізацією регіональної антикорупційної політики шляхом оприлюднення результатів антикорупційної діяльності суб'єктів антикорупційної політики; – інші загальносоціальні антикорупційні механізми та інструменти [8, с. 68]. На наше переконання, серед основних напрямів формування та реалізації регіональної антикорупційної політики є інституціоналізація правового регулювання, тобто створення власної регіональної правової бази щодо протидії корупції у вигляді цілісної (ціннісної) системи підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на послідовну реалізацію законодавства та здійснення повсюдного соціального контролю.

Як бачимо, попри усі застереження Україна і надалі залишається у числі лідерів у Індексі сприйняття корупції, незважаючи на усі вжиті заходи як на державному, так ідеологічному рівні. Відсутність дієвості, політичної волі та оперативності у подоланні означених тенденцій надає свободу дій і філософування у даному напрямі, а корупція і надалі продовжує процвітати. Тут необхідні сильні лідери, здатні покласти власне життя, заради докорінного подолання цього негативного явища.

Сьогодні корупція становить загрозу національній безпеці України та її територіальній цілісності, є тією руйнівною силою, що здатна призвести до розвалу держави та її поневолення з боку інших держав. За таких умов треба звертатись до набагато вищих ідейно- та ідеологічно-ціннісних орієнтирів, аніж суто правові механізми такого впливу. Система відбору кадрів на посади з протидії корупції вимагає практичного досвіду, заточеності у реаліях сьогодення на результат, а не на теоретичну демагогію. Досвід сусідньої Румунії цьому є підтвердженням. Слід відзначити, що можна бути відмінним теоретиком, але не знати як застосувати норму на практиці. Тому тут затребуваний як ніколи молодечий максималізм молодих спеціалістів-практиків, бажання точковим методом викоринювати негативні тенденції, що й дасть хороші показники у найкоротші терміни.

На сьогоднішній день незалежний сайт ОРД, який висвітлює корупційні схеми в Україні на рівні окремого громадянина та громадянського суспільства, загалом не несе покладеної на нього місії, а саме йдеться про державну конфіденційність. Часто не відображається об'єктивна інформація про чиновників-корупціонерів, а стосовно окремих особистостей-корупціонерів інформація миттєво видаляється. Отже, необхідна загальнодержавна підтримка такої інформ-площадки, де б кожен бажаний під грифом «абсолютно таємно» зміг би повідомити про корупцію.

Справді, ми недооцінюємо інформаційний простір, свободу слова щодо інформування з анонімних джерел про корупцію і способів їхнього виявлення. Поведінка людини

має системність, нахилили до скоєння тих чи інших дій, треба лише вичекати момент і спіймати «на гарячому», а це потребує вивчення багатьох деталей особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иншаков С. Криминология в современном мире (рецензия на учебник О. В. Старкова «Криминология»). *Уголовное право*. 2014. № 1. С. 137–138.
2. Брянецев И., Баранова Л. Коррупция как форма теневого лоббизма. *Власть*. 2008. № 3. С. 13–16.
3. Список стран по индексу восприятия коррупции. Википедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_индексу_восприятия_коррупции
4. Ахметова Н. А. Международный опыт противодействия коррупции. *Власть*. 2009. № 12. С. 73–75.
5. Кузнецов Ю. А., Силюнский Ю. Р., Хомутова А. В. Российское и зарубежное законодательство о мерах противодействия коррупции. Владивосток : Изд-во ДВГАЭУ, 1999. С. 123–124.
6. Индекс сприйняття корупції – 2020. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>
7. Швец Е. В. Некоторые аспекты международно-правового сотрудничества государств – членов Совета Европы в области борьбы с коррупцией. *Журнал российского права*. 2000. № 7.
8. Кабанов П. А. Институционализация антикоррупционной политики в субъектах Российской Федерации. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2010. № 4. С. 64–73.